

Joan i Jacint Reventós

Dos infants i la guerra

Records de 1936-1939

L'AVENÇ

DOS INFANTS I LA GUERRA

L'AVENÇ

Joan i Jacint Reventós

DOS INFANTS I LA GUERRA

RECORDS DE 1936-1939

Edició i notes de Josep M. Muñoz

Epíleg de Jaime Gil de Biedma

L'AVENÇ
Barcelona
2022

L'edició original d'aquest llibre va ser publicada pel Club Editor l'any 1974.

Barcelona, gener de 2022

© del text, hereus de Joan Reventós i hereus de Jacint Reventós.

© de l'epíleg, Jaime Gil de Biedma 1984 i hereus de Jaime Gil de Biedma.

© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2022

Mallorca, 221, sobreàtic

08008 Barcelona

Telèfon: 93 245 79 21

www.lavenc.cat

www.elsllibresdelavenc.cat

www.llegirencatala.cat

Es reserven tots els drets.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, amb l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) si necessiteu reproduir algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

Imatge de la coberta: Retallables de soldats de cavalleria. Fons arxiu gràfic (AG 9/3/6). CRAI Biblioteca Pavelló de la República (Universitat de Barcelona)

Conversió a epub: Iglú ebooks

ISBN: 978-84-18680-17-5

THEMA: DNC 3MPBGJ-ES-A 2ADC

TAULA

PRÒLEG DELS AUTORS

PARLA EN JOAN

BARCELONA, JULIOL DE 1936

PARLA EN JACINT

ALSÀCIA, JULIOL DE 1936

SANT PERE DELS FORCATS, AGOST DE 1936

PARLA EN JOAN

BARCELONA, AGOST DE 1936

PARLA EN JACINT

GÈNOVA I ELS PRIMERS TEMPS D'ARENZANO

PARLA EN JOAN

BARCELONA, CURS 1936-37

PARLA EN JACINT

L'HIVERN A ARENZANO (1936-1937)

PARLA EN JOAN

BARCELONA, PRIMAVERA DE 1937

PARLA EN JACINT

EL PARE ES REUNEIX AMB NOSALTRES

PARLA EN JOAN

BARCELONA, ESTIU DE 1937

PARLA EN JACINT

EL PARE A L'ESPANYA «NACIONAL» I A ROMA

RAPALLO, ESTIU DE 1937

PARLA EN JOAN

BARCELONA, CURS 1937-1938

PARLA EN JACINT

GÈNOVA. HIVERN 1937-1938

PARLA EN JOAN

BARCELONA. HIVERN 1937-1938

PRIMAVERA DE 1938

PARLA EN JACINT

A L'ESPANYA «NACIONAL»

PARLA EN JOAN

BARCELONA. ESTIU DE 1938

PARLA EN JACINT

BÉJAR. ESTIU DE 1938

PARLA EN JOAN

BARCELONA. CURS 1938-39

PARLA EN JACINT

SALAMANCA. HIVERN DE 1938-1939

NADAL DE 1938. GENER DE 1939 A SEVILLA

PARLA EN JOAN

BARCELONA. GENER DE 1939

PARLA EN JACINT

ELS DARRERS TEMPS A SALAMANCA

PARLA EN JOAN

BARCELONA 1939

TIANA 1939

UNA NOVA ESCOLA

PARLA EN JACINT

LA TORNADA

EPÍLEG

NOTA SOBRE L'EDICIÓ

Els cosins Joan Reventós Carner i Jacint Reventós Conti, en dues fotografies de quan eren infants, al temps de la guerra.

Als nostres fills i als fills
dels nostres amics perquè
tractin de comprendre.

PRÒLEG DELS AUTORS

Cosins germans, nascuts respectivament el 1927 i el 1928, pertanyem a la darrera generació que conserva un record viu dels tres anys de lluita fratricida. Les nostres famílies, com tantes altres de Catalunya, sorpreses pels esdeveniments, es dividiren: mentre la de l'un cregué que, a desgrat de tot, havia de seguir lleial al govern autònom, la de l'altre optà pel camp contrari, si bé —com fou el cas de tants— sense gaire convenciment. En un moment en què més que mai hauria calgut una nova Solidaritat Catalana, la tràgica confusió de les circumstàncies ho impedia.

Algú ha anomenat la nostra la «generació silenciosa». Diguem només que el nostre silenci fou imposat. ¿Què podíem dir? I sobretot ¿com hauríem pogut dir-ho? Havíem vist la tragèdia tèrbola i grandiosa, incoherent i brutal, amb ulls d'infant; no n'havíem pogut entendre res o quasi res. ¿Què n'hauríem pogut entendre, criatures de vuit o nou anys com érem en el moment de produir-se el cataclisme?

Ja arribats als primers anys de la postguerra, una sola cosa era clara; ens ho recordava a cada pas aquella frase tan sovint sentida als grans amb deix melangiós: abans de la guerra... Sí: hi havia hagut uns temps, dels quals nosaltres a penes si guardàvem una memòria boirosa, en què els ciutadans convivia i no mancava a ningú aquell *panem nostrum quotidianum* que se'ns havia ensenyat de demanar al Pare celestial.

A les pàgines que llegireu hem tractat de fixar els nostres records del període de la Guerra Civil i del que el seguí immediatament. Són, naturalment, «records de criatura», però que han marcat les nostres vides; aquestes vides nostres i de tots els de la nostra generació, que, malgrat que, en les seves quatre cinquenes parts, s'hagin desplegat després de la guerra, en duen i en duran per sempre l'empremta indeleble.

Són els records, com anireu veient, de dos cosins germans de la mateixa edat —amb uns pocs mesos de diferència—, fills de dos germans molt units i criats en unes famílies d'un to social idèntic, evidentment burgès; d'aquella burgesia liberal que ho era, no sols per la professió —professions liberals—, sinó pel pensament i encara més pel temperament. D'una educació, així mateix, semblant i marcats tots dos per la forta personalitat dels pares respectius: Jacint Reventós, metge, patriarca de la fisiologia catalana, amic de Cambó (pel partit del qual, la Lliga, havia estat regidor a l'Ajuntament de Barcelona), i Manuel Reventós, advocat i economista, membre d'Acció Catalana i director general de Comerç en el primer govern de la segona República.

La reacció dels nostres pares en el primer moment, quan arribà a Barcelona la notícia de la revolta de l'exèrcit d'Àfrica, havia estat idèntica: estupor i condemna. L'editorial de *La Veu de Catalunya*, òrgan de la Lliga, del diumenge 19 de juliol de 1936 reflectia aquests sentiments, compartits aleshores per molts catalans. Fou, després de vençuda la insurrecció a Barcelona per les forces d'ordre públic del govern autònom quan es produí aquell desbordament inesperat que havia de capgirar als ulls de molts ciutadans el sentit dels esdeveniments: entre altres, la gent de la Lliga fou perseguida pels «incontrolats» —en alguns casos a mort— sense que es fes res, durant molts mesos, per posar aquests a ratlla.

No és pas que nosaltres, criatures com érem, ens adonéssim d'això que acabem d'escriure. És ara, lligant caps i veient-ho amb «ulls de gran» i amb la perspectiva que els anys han anat donant a aquells esdeveniments, que ho comencem a comprendre. No ens pertoca d'escatir a qui escau la responsabilitat de no haver sabut impedir durant tants mesos l'inconcebible desbordament; no ha arribat tampoc l'hora de plantejar l'enigma de qui ho atia, que hauria de cercar-se a la claror del clàssic *cui prodest*? Ara i aquí, i sobretot a nosaltres, només ens pertoca de recordar-ho perquè es compregui com dos germans tan units com eren els nostres pares, i tan semblants en idees i temperaments, es trobessin al capdavant, sense acabar de saber com ni de quina manera, enfrontats en una guerra civil. Fou el cas de molts; aquesta havia d'esdevenir en veritat fratricida en tot el rigor de la paraula.

Aquestes memòries que avui ens hem decidit a escriure revivint aquells anys no són pas tanmateix —no ho podien ser de cap manera— unes memòries clàssiques, d'aquelles que evoquen fets importants, «històrics», transcendentals. En la memòria de l'infant resten més aviat fixats els fets domèstics, quotidians, mentre els grans fets que s'esdevenen fora de casa els llisquen sobre la pell sense deixar-hi senyal, incapacitats com estan per comprendre'ls.

Ha estat el nostre desig garantir per damunt de tot en aquests records de *Dos infants i la guerra* la seva autenticitat. Ens hem esforçat a ser estrictament fidels als records que guardem d'aquella època, a traslladar-los al paper amb tota veracitat, fins i tot amb tota innocència. Sovint, en efecte, semblaran innocents, puerils; i podien ser d'altra manera sense desfigurar-los? Ningú no en podrà treure cap conseqüència generalitzadora, cap dada per a la «gran història». Ens limitem a donar fe, com dos notaris de calça curta, que aquests que aquí hem escrit són els nostres records d'aquells anys; no pretenem més que aportar aquest testimoni infantil, amb totes les limitacions que

comporta, prou conscients que serà un document ben insignificant en el dossier imponent de la darrera guerra civil a Catalunya que algun dia caldrà escriure.

Una guerra no és pas el mateix per als grans o per als petits; els infants, com no sigui per circumstàncies extraordinàries, difícilment són protagonistes d'episodis significatius encara que la convulsió sigui tan general i tan profunda com ho fou aleshores. Cal tenir-ho en compte, ja que d'altra manera resultaria incomprendible i fins potser irritant, el to «distant» que pren de vegades el nostre relat. Com cal tenir també en compte que en els medis benestants resulten notablement alleugerides aquelles penalitats inherents als grans trasbalsos, com és ara la fam; hauria estat de part nostra una imperdonable hipocresia si haguéssim volgut fer creure que en vam passar tanta com la immensa majoria dels barcelonins. Repetim-ho: ens hem volgut cenyir estrictament a donar testimoni de la veritat tal com la recordem.

D'altra banda és evident —i no volem entrar a analitzar-ne les causes— que la darrera guerra civil no és encara, ni de lluny, un fet històric assimilat per la col·lectivitat. Les ferides de la guerra, sobretot per a les generacions més grans que la nostra, segueixen essent molt vives; només el temps podrà pellar-les. El paral·lelisme dels nostres records, que hem volgut que fossin igualment neutres i desapassionats, podrà despertar recels i fins i tot induir alguns malpensats a atribuir-nos la massa còmoda actitud del qui se situa *au-dessus de la mêlée* o la intenció de minimitzar allò que els esdeveniments van tenir de tràgic. És per això que volem assenyalar, ja des d'aquest pròleg, el respecte que ens mereixen personalment els qui hi participaren de bona fe —no importa en quin bàndol— i l'admiració que ens inspiren els qui se sacrificaren en defensa d'uns ideals.

L'extraordinària complexitat de la Guerra Civil, sobretot a Catalunya, fa que gairebé mai, en cap cas, no es puguin treure conseqüències generals d'un testimoni particular. Els

aspectes singulars que concorren en la nostra doble experiència tenen la limitació d'allò que són: uns simples records de criatura.

Si aquests records infantils, fugissers o borrosos, mancats d'una cronologia precisa, tinguessin prou força d'evocació, tal vegada podrien servir al lector per ajudar-lo a comprendre aquella complexitat desconcertant que per ara ha condemnat al fracàs totes les temptatives de donar, d'aquell període, una visió històrica coherent i objectiva. Gairebé diríem que aquella tragèdia és una cosa distinta per a cada un dels qui la visqueren. Caldria, al cap de tants anys, que tots ens esforcéssim a superar-ne les passions i assimilar-la a un fet «històric»; nosaltres ens donaríem per ben satisfets si amb aquests records d'infància hi poguéssim contribuir en alguna manera.

Mancats de tot altre mitjà de contribuir a aquests fins, aquest ens ha semblat modest però adient. És també amb aquesta esperança que dediquem aquest llibre de records puerils als nostres fills i als fills dels nostres amics, segurs que ells, que ja no poden tenir cap idea personal, cap vivència, d'allò que van ser aquells anys, són els qui assoliran superar-ho. A nosaltres, tot desitjant-ho de tot cor, encara no ens és fàcil.

[1974]

PARLA EN JOAN

BARCELONA, JULIOL DE 1936

Els dies de juliol

El dissabte 18 de juliol, els pares¹ —com acostumaven les vigílies de festa— sortiren plegats per fer algunes compres. En Josep, el xofer, els havia avisat que no ho fessin amb el cotxe, ja que els requisaven pels carrers de la ciutat. En tornar a casa, el pare reclamà *ElNoticiero* i la seva cara es contreia greument tot llegint les notícies de l'aixecament de l'exèrcit d'Àfrica. Havien vist molts guàrdies d'assalt amb arma llarga pels carrers.

Vivíem des del 1934 on encara visc, al carrer Anglí, a mig camí entre l'antiga vila de Sarrià i el barri de les Tres Torres. La casa té tres plantes i es conserva en l'essencial com era aleshores, unida al jardí que l'envolta i amb el garatge al fons. L'habitava amb els pares i germana —la Maria Victòria— i dues minyones de servei, la Dominica i la Maria, que es van quedar amb nosaltres tota la guerra.

El carrer Anglí comença al final de la Via Augusta i puja en una costa que es fa més pronunciada després de travessar el passeig de la Bonanova, tot enlairant-se fins a morir en un indret conegut amb el nom de «la font dels Pins», on comencen els primers pins de Vallvidrera. El

carrer estava asfaltat per la seva banda esquerra. A la dreta, pujant, passaven les vies d'un únic tramvia, per cert de color blau, conegut popularment amb el nom de «tramvia dels cinc cèntims» perquè tal era el preu del bitllet. Circulava cada vint-i-cinc minuts i el pare —que n'era client habitual— havia fet amistat amb el conductor, que li minvava la marxa perquè pogués baixar saltant davant de casa.

Aquell dissabte, a l'església parroquial de Sarrià, havien batejat el primogènit dels nostres veïns, el matrimoni Coma-Pérez.² Seria l'últim bateig a la nostra parròquia durant prop de tres anys, però aleshores no ho podíem pas sospitar.

El diumenge al matí, després d'anar a missa a Sarrià i comprar un tortell a can Foix, el pastisser-poeta, que és la pastisseria tradicional dels sarrianencs, en tornar a casa ens telefonaren per dir-nos que no sortíssim. Amb el pare vam pujar al terrat. La ciutat s'estenia als nostres peus amb l'aspecte de sempre, embolcallada per la calitja d'estiu. Es veien dos avions, que volaven molt baix entre els campanars de la catedral i la muntanya de Montjuïc.

Al vespre el pare, tornant d'un passeig solitari, ens va dir que estaven cremant l'església de la Bonanova. Un grup de xicots de menys de vint anys i alguns homes grans, tots sense armes, impedièn acostar-se a l'incendi. La ràdio transmetia el discurs del president Companys anunciant la rendició del general Goded.

El dilluns al matí, tampoc no sortírem de casa. En pujar de nou al terrat, vindria amb nosaltres la mare. Aquestes pujades al terrat de casa, que permetia —sense cases veïnes— albirar una bona part del nucli urbà, es repetiren durant tota la guerra. El pare tractava de descobrir el que passava a la ciutat; jo, impulsat per la curiositat infantil dels meus vuit anys, tractava de comprendre allò que endevinava molt important.

El matí del dilluns, les columnes de fum tenien un significat que escapava bastant a la meva comprensió. Em sorprenia de veure la mare entristida i el pare esforçant-se per localitzar i identificar en la geografia urbana aquelles altes columnes de flames i de fum. El pare deia a la mare: «I això, per què?» Ell mateix afegia després: «És com el 1909; és com sempre». Més tard, baixant les escales, vaig sentir que murmurava: «No, Betlem no! És l'única peça digna del barroc barceloní».

Molt més a prop, per damunt les copes dels arbres dels jardins dels marquesos de Villamediana, es veien les flames de l'incendi del convent-escola de la Divina Pastora al passeig de la Bonanova, cantonada al carrer Amigant.

Els primers comiats

La primera conseqüència que els fets de juliol tindrien per a mi seria la decisió irrevocable dels pares de suspendre les vacances. Tenien projectat de passar-les, com l'any abans, a l'hotel Les Sorbiers, al peu de la murallada vila de Montlluís, en el trencant de la Cerdanya i el Conflent, en plena Catalunya francesa.

Calia renunciar a tots els projectes. Aquell estiu no reveuríem el Cambra d'Ase ni la pesca a la Bollosa. Quedaria sense compliment la promesa formal de deixar-me fer la tradicional pujada al Carlit; no aniríem a Sant Pere dels Forcats a visitar els oncles i cosins; no caçaríem granotes per les voreres dels rierols i pels prats negats; no admiraríem el ball de disfresses ni tornaríem a pujar al Gran Hotel de Font-romeu a menjar xocolata amb melindros servida per un moro —o un català vestit de moro— que havia fet les meves delícies i despertat estranyes aprensions a la meva germana, que el prenia per un moro autèntic.

Els comiats vindrien molt aviat. El primer, el de Fräulein Müller, la nostra professora d'alemany, que se'n tornava de pressa i corrents cap a Münster, la seva ciutat natal. Fins

molts anys després no en tornariem a tenir noves: havia passat la seva guerra a Viena.

Més dolorosa, pel grau d'intimitat que trencava, seria la partida del meu primer gran amic, l'Andrés Oliver, veí de la casa del costat (avui desgraciadament aterrada), company de jocs i baralles, entusiasta com jo del futbol. L'Andrés era fill d'un químic porto-riqueny, establert a Barcelona de feia anys.³ Malgrat que tenia amistats i tendències republicanes, aquest químic va prendre el determini de sortir del país amb tota la família (pares, àvia, una tia soltera i el seu fill Andrés, el meu amic); abans d'acabar el mes de juliol ja eren tots ben lluny de Barcelona.

El comiat, el dia abans de la partença, fou prolongat i abundós en llàgrimes. A la matinada, la meva mare, sempre carregada de bona voluntat, em despertà a quarts de sis perquè tragués el cap pel balcó i mig adormit donés l'últim adeu a l'amic que se n'anava. Fins molts anys més tard no tornaria a Barcelona, per començar els estudis de medicina a la nostra universitat. Malgrat l'esforç inicial i comú per refer la vella amistat, el distanciament, la distinta formació, les heterogènies experiències vitals, ens havien separat del tot.

Previsions familiars

El mateix juliol es posaren en moviment els instints de previsió de la meva mare, que els té tan arrelats com és proverbial a la família Carner. Per consell del seu germà gran,⁴ cap del «clan» Carner des de la mort de l'avi —l'exministre de la República—, va fer omplir totes les carboneres de casa, i algun forat més, de bona antracita anglesa. Arribà a arreplegar-ne més de set tones. I sota la direcció del seu germà, que com a bon enginyer l'avisà de la imprudència que era no tenir altra cuina que la de gas, va fer instal·lar una cuina econòmica que podia anar amb carbó o amb fusta, o tot altre combustible sòlid que un es pogués procurar. Tindríem a bastament possibilitats de

verificar l'encert d'aquests consells quan s'interromperen els subministres de gas i arribà a esgotar-se el carbó durant els durs hiverns de la guerra.

Amb aquests que per a mi eren divertits entreteniments domèstics, s'escolaria la darrerria del mes de juliol.

PARLA EN JACINT

ALSÀCIA. JULIOL DE 1936

El dia 2 de juliol de 1936 el pare⁵ ens acompanyava a l'estació de França. Ens en anàvem la mare,⁶ la meva germana de quatre anys,⁷ Fräulein Schmidt —una institutriu alemanya— i jo, que en tenia set. Cada any passàvem el mes de juliol a França, a la muntanya. La mare pretenia que en aquell mes feia massa calor a Lloret de Mar i que com a conseqüència ens sortirien grans i erupcions. Era evident que n'havíem patit; en aquella època en què no hi havia antibiòtics una granellada era més aviat molesta. A darreries de juliol el pare ens venia a recollir a França, i tots plegats ens traslladàvem a Lloret.

En aquell mes de juliol de 1936, a més de la calor pròpia de l'època, l'ambient estava caldejat per altres motius. El Front Popular havia guanyat, pel febrer, les eleccions al nostre país i feia poques setmanes que també havia triomfat a França.

El pare, ja a l'andana de l'estació, donava les darreres instruccions a la mare, recomanant-li sobretot que, si succeïa res a França, tornés tan aviat com li fos possible; a Catalunya —un «oasi de pau» fins aquell moment— no passava res i semblava impossible aleshores que pogués

passar-hi. Fins va dir-li que no dubtés a agafar un avió si calia; un avió en aquells temps —i donada la mentalitat del pare— era tingut per una cosa molt arriscada.

El nostre destí era Gérardmer, a l'Alsàcia, al peu dels Vosges, i prop de diversos llacs. El poble queia prop de Colmar, on la mare anava a fer-hi compres força sovint. Vam arribar-hi després de passar dos o tres dies a París, a l'hotel Scribe, de força categoria. Ja no l'utilitzaríem al nostre retorn de Gérardmer, ni cap altre d'igual categoria durant tota la durada de la nostra petita odissea.

De Gérardmer tan sols retinc algunes imatges; mentiria si pretengués afirmar que ho recordo amb claredat. Ens allotjàvem a l'Hôtel du Lac, un hotel de pretensions però que tenia altres estadants a més dels clients i el servei: rates i ratolins. Els sorolls nocturns que aquestes bestioletes produïen omplien d'imaginacions i de por les nostres nits infantils. D'això me'n recordo molt bé. També recordo que teníem uns certs problemes amb el servei francès, que es mirava hostilment la senyoreta alemanya que ens acompanyava. Fins i tot en alguna ocasió s'havien negat a servir-la. Ens trobàvem a Alsàcia, menys de vint anys després de la Primera Guerra Mundial i tres abans de la Segona, que ja es començava a pressentir. El règim imperant a Alemanya explicava, si no justificava, l'escassa simpatia que inspirava la nostra Fräulein.

Un *maître d'hôtel* passava cada matí per les nostres cambres a proposar el menú del dia. Un cop presa la comanda de la meva mare i la de la Fräulein, el *maître* deia: «*Poulet pour les petits?*» Per això les criatures el batejàrem «pulépurlesp'tits». Aquest personatge fou durant molt de temps un ésser notable dins la nostra mitologia infantil.

No podria dir si ens banyàvem gaire sovint en aquells llacs; feia força fresca i dubto que la mare ens ho permetés. El que sí fèiem era llogar unes llanxes motores, amb un mariner conductor, que ens portaven a berenar a les